

Development of human behaviour

ఉచిత నోట్స్ PDF · 1 నోట్స్ · 25 Oct 2026

Medha AI ఉచిత స్టడీ మెటీరియల్. మీ పరీక్షకు నోట్స్, ప్రాక్టీస్, మాక్ టెస్టులు, పాత పేపర్ల కోసం **app.medhaai.in** లో ఉచితంగా మొదలుపెట్టండి.

1 జీవితకాల వికాసం: అనువంశికత, పరిసరాలు, దశలు, అనుబంధం, వికాస కృత్యాలు

వికాస మనోవిజ్ఞాన శాస్త్రం (Developmental psychology) మనుషులు గర్భధారణ నుంచి మరణం వరకు ఎలా పెరుగుతారో, మారుతారో అధ్యయనం చేస్తుంది; ఈ మార్పు అనువంశికత (heredity) (జన్మరూపం) పరిసరాలతో పరస్పరం చర్య జరపడం వల్ల కనిపించే దృశ్యరూపం (phenotype)గా వస్తుంది, వృద్ధాప్యం వరకు జీవితకాల దశల గుండా సాగుతుంది, కీలక లేదా సున్నిత దశల్లోని తొలి అనుభవం వల్ల మేలు లేదా కీడు పొందుతుంది, వికాస కృత్యాల (developmental tasks) (హావిగ్హార్స్)తో గుర్తించబడుతుంది, సామాజికంగా అనుబంధం (attachment)తో (బొల్బీ, ఎయిన్స్వర్త్, హార్లో) మొదలవుతుంది. ఈ నోట్ విద్యా మనోవిజ్ఞాన నోట్లకు అదనం; వాటిని మళ్ళీ చెప్పదు. పెరుగుదల, వికాసం మధ్య తేడా, వికాస సూత్రాలు, అనువంశికత-పరిసరాల ప్రాథమిక వాస్తవాలు EDU-DV-01లో; బాల్య దశలు, ఆట, భాష EDU-DV-02లో; పియాజే, వైగాట్స్కీ EDU-DV-03లో; ఫ్రాయిడ్, ఎరిక్సన్, కోల్బర్గ్ EDU-DV-04లో; వ్యక్తిగత వ్యత్యాసాలు, ప్రజ్ఞ EDU-ID-01లో ఉన్నాయి.

ముఖ్య వాస్తవాలు

- **వికాస మనోవిజ్ఞాన శాస్త్రం** = మనుషులు జీవితకాలమంతా (శారీరక, సంజ్ఞానాత్మక, సామాజిక-ఉద్వేగ) ఎలా పెరుగుతారో, మారుతారో అధ్యయనం చేసే శాఖ. **ప్రకృతి (Nature)** = ప్రధానంగా మన **జన్మవులు** (అనువంశికత); **పోషణ (nurture)** = పరిసరాలు, అనుభవం.
- **వికాసం** (హర్లాక్) = పరిపక్వత వైపు నడిపించే **క్రమబద్ధమైన, పొందికైన మార్పుల** ప్రగతిశీల శ్రేణి.
- **జీవితకాల దృక్పథం (Life-span perspective)** (పాల్ బాల్టెస్ (Paul Baltes)): వికాసం **జీవితాంతం సాగేది, బహుముఖమైనది, బహుదిశాత్మకమైనది** (లాభాలు, నష్టాలు), **నమ్యమైనది (plastic)**, **సందర్భోచితమైనది** (చరిత్ర, సంస్కృతి), అనేక శాస్త్రాలు దీన్ని అధ్యయనం చేస్తాయి.
- **జన్మరూపం (Genotype)** = ఒక వ్యక్తి వారసత్వంగా పొందిన జన్మ నిర్మాణం; **దృశ్యరూపం** = జన్మరూపం, పరిసరాలు **రెండింటి** ఫలితంగా కనిపించే లక్షణాలు (ఎత్తు, కళ్ల రంగు, ప్రజ్ఞ, వ్యక్తిత్వం).
- **బహిర్గత (Dominant)** జన్మవు ఒక్క ప్రతి ఉన్నా తన ప్రభావం చూపుతుంది; **అంతర్గత (recessive)** జన్మవు రెండు ప్రతులూ అంతర్గతమైనప్పుడే కనిపిస్తుంది. చాలా మానసిక లక్షణాలు **బహుజన్మ (polygenic)** (అనేక జన్మవులు).
- **అనువంశికతా సూచి (Heritability)** = ఒక సమూహంలోని **వ్యక్తుల మధ్య తేడాల్లో** జన్మ తేడాల వల్ల వచ్చే భాగం (0 నుంచి 1). ఇది ఒక జనాభాను వర్ణిస్తుంది, **ఒక వ్యక్తిని కాదు**.
- **కవలలు: ఏకాండజ (monozygotic, identical)** కవలలు ఒకే ఫలదీకరణ అండం నుంచి వస్తారు, సుమారు **100%** జన్మవులను పంచుకుంటారు; **ద్వియాండజ (dizygotic, fraternal)** కవలలు రెండు అండాల నుంచి వస్తారు, సాధారణ తోబుట్టువుల్లాగే సుమారు **50%** పంచుకుంటారు.
- **కవలల అధ్యయన తర్కం**: ఒక లక్షణంలో ఎంజెడ్ (MZ) కవలలు డీజెడ్ (DZ) కవలల కంటే ఎక్కువ పోలి ఉంటే (అధిక **ఏకరూపత (concordance)**), ఆ లక్షణంలో జన్మవులు ముఖ్యం.
- **దత్తత అధ్యయన తర్కం**: దత్తత పిల్లలను వారి **జన్మనిచ్చిన తల్లిదండ్రులతో** (పంచుకున్న జన్మవులు), **దత్తత తీసుకున్న తల్లిదండ్రులతో** (పంచుకున్న ఇల్లు) పోల్చడం. జన్మనిచ్చిన తల్లిదండ్రులతో పోలిక అనువంశికతను, దత్తత తల్లిదండ్రులతో పోలిక పరిసరాలను సూచిస్తుంది.
- **విడిగా పెరిగిన కవలలపై మిన్నెసోటా అధ్యయనం (Minnesota Study of Twins Reared Apart)** (థామస్ బూచార్డ్ (Thomas Bouchard), 1979 నుంచి): వేర్వేరు ఇళ్లలో పెరిగిన ఏకాండజ కవలలు కూడా ఐక్యా (IQ), వ్యక్తిత్వంలో ఆశ్చర్యకరంగా ఒకేలా ఉన్నారు.
- **జీవితకాల దశలు** (ఎన్సీఈఆర్టీ (NCERT) క్రమం): జనన పూర్వ దశ → శైశవ దశ → బాల్య దశ → కౌమార దశ → వయోజన దశ → వృద్ధాప్యం.

- **జనన పూర్వ ఉపదశలు:** **బీజ దశ (germinal)** (గర్భధారణ నుంచి 2 వారాలు), **పిండ దశ (embryonic)** (2 నుంచి 8 వారాలు: అవయవాలు ఏర్పడతాయి, హానికీ అత్యంత సున్నితం), **భ్రూణ దశ (foetal)** (9 వారాల నుంచి జననం వరకు). **టెరటోజెన్లు (Teratogens)** = గర్భస్థ శిశువుకు హాని చేసే బాహ్య కారకాలు (మద్యం, మాదకద్రవ్యాలు, ధూమపానం, రుబెల్లా వంటి సంక్రమణలు, వికిరణం).
- **కీలక దశ (Critical period)** = సాధారణ వికాసం కోసం ఒక అనుభవం **తప్పనిసరిగా** జరగాల్సిన నిర్దిష్ట కాల వ్యవధి (ముద్రణ (imprinting), **కోన్రాడ్ లోరెంజ్ (Konrad Lorenz)**, బాతు పిల్లలు, 1935). **సున్నిత దశ (Sensitive period)** = **అనుకూలమైన** కానీ కచ్చితం కాని కాల వ్యవధి (భాష, అనుబంధం).
- **రాబర్ట్ జె. హావిగ్హర్స్ట్ (Robert J. Havighurst):** **వికాస కృత్యాలు** (వికాస కృత్యాలు, విద్య (Developmental Tasks and Education), 1948); విజయం సంతోషాన్ని, తర్వాతి కృత్యాల్లో విజయాన్ని తెస్తుంది; వైఫల్యం అసంతోషం, సామాజిక అసమ్మతి, తర్వాత కష్టాలను తెస్తుంది. ఆయన **బోధనకు అనువైన క్షణం (teachable moment)** అనే పదాన్ని కూడా వాడారు.
- **అనుబంధం** = పిల్లవాడికి సంరక్షకుడికి మధ్య శాశ్వత ఉద్వేగ బంధం. **అనుబంధ సిద్ధాంతం (Attachment theory)** **జీవితకాలమంతా** సన్నిహిత సంబంధాలను అధ్యయనం చేస్తుంది.
- **జాన్ బౌల్బీ (John Bowlby)** (బ్రిటిష్ మనోవైద్యుడు): **అనుబంధ సిద్ధాంత** పితామహుడు; **అనుబంధం, నష్టం (Attachment and Loss)**, సంపుటి 1, 1969; **మాతృ వియోగం (maternal deprivation)** పరికల్పన (డబ్ల్యూహెచ్ఓ (WHO) నివేదిక మాతృ సంరక్షణ, మానసిక ఆరోగ్యం (Maternal Care and Mental Health), 1951); **44 బాల దొంగల (44 juvenile thieves)** అధ్యయనం (1944).
- **మేరీ ఎయిన్స్వర్త్ (Mary Ainsworth):** **అపరిచిత పరిస్థితి (Strange Situation)** పరీక్ష (అనుబంధ నమూనాలు (Patterns of Attachment), 1978); రకాలు **సురక్షిత (secure)**, **అసురక్షిత-తప్పించుకునే (insecure-avoidant)**, **అసురక్షిత-ప్రతిఘటించే (ద్వైధీభావ) (insecure-resistant, ambivalent)**; **అవ్యవస్థీకృత (disorganised)** రకాన్ని తర్వాత మెయిన్, సాలమన్ (Main and Solomon) చేర్చారు.
- **హ్యరీ హార్లో (Harry Harlow):** పసి రీసస్ కోతులు (rhesus monkeys) పాలు ఇచ్చే తీగ తల్లి (wire mother) కంటే మెత్తని గుడ్డ తల్లి (cloth mother)నే ఇష్టపడ్డాయి; అనుబంధం ఆహారం మీద కాదు, **స్పర్శ సౌఖ్యం (contact comfort)** మీద ఆధారపడుతుంది (ప్రేమ స్వభావం (The Nature of Love), 1958).

వివరణ

1. జన్మరూపం, దృశ్యరూపం, జన్మవులు ఎలా పనిచేస్తాయి

పదం	అర్థం	ఉదాహరణ
జన్మరూపం	వారసత్వంగా వచ్చిన జన్మవుల సమితి	ఎత్తుకు సంబంధించిన జన్మవులు
దృశ్యరూపం	కనిపించేది	పెద్దయ్యాక వాస్తవ ఎత్తు
బహుజన్మ్య లక్షణం	అనేక జన్మవులు కలిసి ప్రభావం	ప్రజ్ఞ, ఎత్తు
అనువంశికతా సూచి	సమూహ తేడాల్లో జన్మవుల వల్ల వచ్చే భాగం	అనేక అధ్యయనాల్లో ఐక్యతకు సుమారు 0.5

ఒకే జన్మరూపం వేర్వేరు దృశ్యరూపాలను ఇవ్వగలదు: ఎత్తుకు జన్మవులు ఉన్న పిల్లవాడికి సరైన ఆహారం అందకపోతే పొట్టిగానే ఉంటాడు. జన్మవులు ఒక **పరిధిని** నిర్ణయిస్తాయి, ఆ పరిధిలో వ్యక్తి ఎక్కడ నిలుస్తాడో పరిసరాలు నిర్ణయిస్తాయి.

2. కవలల, దత్తత పద్ధతులు

పద్ధతి	దేనిని పోలుస్తుంది	అనువంశికతను సూచించేది ఎప్పుడు	బలహీనత
కవలల అధ్యయనం	ఎంజెడ్, డీజెడ్ కవలలు	ఎంజెడ్ కవలలు డీజెడ్ కంటే ఎక్కువ పోలి ఉంటే	ఎంజెడ్ కవలలను ఇతరులు కూడా ఎక్కువ ఒకేలా చూస్తారు
విడిగా పెరిగిన కవలలు	వేర్వేరు ఇళ్లలోని ఎంజెడ్ కవలలు	వారు ఒకేలా ఉంటే	ఇళ్లు తరచూ ఒకే రకంగా ఉంటాయి
దత్తత అధ్యయనం	పిల్లవాడు, జన్మనిచ్చిన / దత్తత తల్లిదండ్రులు	పిల్లవాడు జన్మనిచ్చిన తల్లిదండ్రులను పోలి ఉంటే	ఎంపిక చేసిన నియామకం, జనన పూర్వ ప్రభావాలు
కుటుంబ అధ్యయనం	వేర్వేరు దగ్గరితనం ఉన్న బంధువులు	పంచుకున్న జన్మ్యువులతో పాటు పోలిక పెరిగితే	కుటుంబాలు ఇళ్లను కూడా పంచుకుంటాయి

సాధారణ ఫలితాలు: ఐక్య, స్వభావం, కొన్ని మానసిక రుగ్మతల (స్కిజోఫ్రీనియా, బైపోలార్ రుగ్మత) ప్రమాదం స్పష్టమైన జన్మ్యు ప్రభావాన్ని చూపుతాయి; భాష, మతం, విలువలు, చాలా వైఖరులు ప్రధానంగా పరిసరాల నుంచి వస్తాయి.

3. పరస్పర చర్య, కూడిక కాదు. జన్మ్యువులు, పరిసరాలు కలిసి పనిచేస్తాయి:

- **ప్రతిచర్య పరిధి (Reaction range) (ఇర్వింగ్ గాటెస్మన్ (Irving Gottesman)):** జన్మ్యువులు ఎగువ, దిగువ పరిమితులను నిర్ణయిస్తాయి; ఎక్కడి వరకు చేరాలో పరిసరాలు నిర్ణయిస్తాయి.
- **కాలువీకరణ (Canalisation) (సి.హెచ్. వాడింగ్టన్ (C.H. Waddington)):** కొన్ని లక్షణాలను (నడక, ముద్దు మాటలు) జన్మ్యువులు ఎంత బలంగా నడిపిస్తాయంటే, అతి తీవ్రమైన పరిసరాలు మాత్రమే వాటిని మార్చగలవు.
- **జన్మ్యు-పరిసర సహసంబంధం (Gene-environment correlation) (సాండ్రా స్కార్ (Sandra Scarr), కాథ్లీన్ మెకార్తనీ (Kathleen McCartney), 1983):** **నిష్క్రియ (passive)** (తల్లిదండ్రులు జన్మ్యువులనూ వాటికి తగిన ఇంటిని ఇస్తారు), **ప్రేరేపిత (evocative)** (పిల్లవాడి లక్షణాలు ఇతరుల నుంచి కొన్ని ప్రతిస్పందనలను రాబడతాయి), **క్రియాశీల (active)** లేదా **అనువైన స్థానం ఎంపిక (niche-picking)** (పెద్ద పిల్లలు తమ జన్మ్యువులకు సరిపడే పరిస్థితులను వెతుక్కుంటారు).
- **ఎపిజెనెటిక్స్ (Epigenetics):** ఒత్తిడి లేదా పోషకాహార లోపం వంటి అనుభవాలు జన్మ్యువులను మార్చకుండానే వాటిని పనిచేయించగలవు లేదా ఆపగలవు.

4. వృద్ధాప్యం వరకు జీవితకాల దశలు

దశ	సుమారు వయస్సు	ముఖ్య మార్పులు
జనన పూర్వ దశ	గర్భధారణ నుంచి జననం	బీజ, పిండ, భ్రూణ దశలు; టెరటోజెన్లు
శైశవ దశ	జననం నుంచి 2	ప్రతివర్తనలు, చలన వైలురాళ్లు, అనుబంధం
పూర్వ బాల్యం	2 నుంచి 6	భాష, ఆట, ఆత్మనియంత్రణ, జెండర్ పాత్రలు
మధ్య, ఉత్తర బాల్యం	6 నుంచి 12	పాఠశాల నైపుణ్యాలు, సహచరులు, తార్కిక ఆలోచన
కౌమార దశ	12 నుంచి 18-20	యుక్తవయస్సు, గుర్తింపు, అమూర్త ఆలోచన
పూర్వ వయోజన దశ	20 నుంచి 40	వృత్తి, సాన్నిహిత్యం, వివాహం, తల్లిదండ్రులు కావడం
మధ్య వయోజన దశ	40 నుంచి 60-65	ఉత్పాదకత, వృత్తిలో శిఖరం, రుతువిరతి, ఖాళీ గూడు
ఉత్తర వయోజన దశ (వృద్ధాప్యం)	60-65 నుంచి	పదవీ విరమణ, ఆరోగ్యం, నష్టం, జీవిత సమీక్ష

- **హార్లాక్ పదకొండు దశలు:** జనన పూర్వ దశ, శైశవం (జననం నుంచి 2 వారాలు), పసితనం (2 వారాల నుంచి 2 సంవత్సరాలు), పూర్వ బాల్యం (2-6), ఉత్తర బాల్యం (6-10/12), యుక్తవయస్సు (10/12-13/14), పూర్వ కౌమారం (13/14-17),

ఉత్తర కౌమారం (17-18), పూర్వ వయోజన దశ (18-40), మధ్య వయస్సు (40-60), వృద్ధాప్యం (60 నుంచి).

- **కౌమార దశ:** వేగవంతమైన పెరుగుదల, యుక్తవయస్సు; **కౌమార స్వకేంద్రత (adolescent egocentrism)** (డేవిడ్ ఎల్కైండ్ (David Elkind)): **ఊహాత్మక ప్రేక్షకులు (imaginary audience)** (అందరూ తననే గమనిస్తున్నారనే భావన), **వ్యక్తిగత కల్పిత గాథ (personal fable)** (తాను ప్రత్యేకమని, తనకేమీ కాదని భావించడం, ఇది బాల నేరప్రవృత్తితో సహా సాహసాలకు దారితీస్తుంది); గుర్తింపు కోసం అన్వేషణ (ఎరిక్సన్).
- **వయోజన దశ:** పని, జీవిత భాగస్వామి ఎంపిక, పిల్లల పెంపకం, వృద్ధులైన తల్లిదండ్రుల సంరక్షణ; లక్ష్యాలపై **మధ్య వయస్సు** సమీక్ష.
- **వృద్ధాప్యం:** ప్రతిచర్య కాలం నెమ్మదిస్తుంది, ఇంద్రియాలు, కొత్త విషయాల జ్ఞాపకశక్తి బలహీనపడతాయి; **ద్రవ ప్రజ్ఞ (fluid intelligence)** తగ్గుతుంది, కానీ **స్థిర ప్రజ్ఞ (crystallised intelligence)** (జ్ఞానం, పదజాలం) నిలిచి ఉంటుంది లేదా పెరుగుతుంది; **పదవీ విరమణ, ఖాళీ గూడు, వైధవ్యం, అనారోగ్యాలకు సర్దుబాటు;** సామాజిక మద్దతు, చురుకుదనం శ్రేయస్సును కాపాడతాయి.
- **మరణాన్ని ఎదుర్కోవడం:** ఎలిజబెత్ కుబ్లర్-రాస్ (Elisabeth Kübler-Ross) (మరణం, మరణించడం గురించి (On Death and Dying), 1969) ఐదు ప్రతిచర్యలను వర్ణించారు: **తిరస్కారం, కోపం, బేరసారం, కుంగుబాటు, అంగీకారం.** అందరూ ఈ ఐదింటినీ లేదా ఈ క్రమంలోనే దాటరు.

5. తొలి అనుభవం, కీలక / సున్నిత దశలు

- **ముద్రణ:** అప్పుడే పొదిగిన బాతు పిల్లలు తాము చూసిన మొదటి కదిలే వస్తువును అనుసరిస్తాయి (లోరెంజ్), అదీ పొదిగిన తర్వాత కొద్ది సమయంలోనే.
- **దృష్టి:** మొదటి నెలల్లో ఒక కన్ను మూసి ఉంచిన పిల్లి పిల్లకు ఆ కంటిలో ఎప్పటికీ సాధారణ దృష్టి రాదని డేవిడ్ హ్యూబెల్ (David Hubel), టోర్స్టన్ వీజెల్ (Torsten Wiesel) చూపించారు (నోబెల్ బహుమతి 1981).
- **భాష:** ఆలస్యంగా వరకు భాషకు దూరంగా ఉన్న పిల్లలు (1970లో కాలిఫోర్నియాలో 13 ఏళ్ల వయసులో దొరికిన **జీనీ (Genie)** ఉదంతం) వ్యాకరణంపై పూర్తి పట్టు సాధించలేదు; రెండో భాషను తొందరగా నేర్చుకుంటే యాస సమస్యను సులభంగా నివారించవచ్చు (లెన్నేబర్గ్ కీలక దశ, EDU-DV-01లో).
- **జనన పూర్వ దశ:** ప్రతి అవయవానికి దాని సొంత కీలక దశ ఉంటుంది; టెరటోజెన్ల వల్ల ఎక్కువ నష్టం **పిండ** దశలో (3-8 వారాలు) జరుగుతుంది.
- **సామాజికం:** నాణ్యత లేని సంస్థల్లో (ఉదాహరణకు స్థిరమైన సంరక్షకుడు లేని అనాథాశ్రమాలు) పెరిగిన పిల్లల్లో వికాస జాప్యం కనిపిస్తుంది; ఆలస్యంగా దత్తత తీసుకున్నవారి కంటే తొందరగా దత్తత తీసుకున్నవారు బాగా కోలుకుంటారు. **మైఖేల్ రట్టర్ (Michael Rutter) వియోగం (deprivation)** (బంధం ఏర్పడి తర్వాత తెగడం)ను **అలభ్యత (privation)** (బంధం ఎప్పుడూ ఏర్పడకపోవడం) నుంచి వేరు చేశారు; రెండోది మరింత హానికరం.
- **అనువర్తనం:** వినికీడి, చూపు తొలి దశ పరీక్షలు, పూర్వ బాల్య సంరక్షణ (అంగన్ వాడీ / ఐసీడీఎస్ (ICDS)), వైకల్యాలకు తొలి దశ జోక్యం, దీర్ఘకాల సంస్థాగత సంరక్షణకు బదులు స్థిరమైన పెంపుడు లేదా కుటుంబ సంరక్షణ, సంరక్షణ, రక్షణ అవసరమైన పిల్లలకు కుటుంబ ఆధారిత సంరక్షణ.

6. హావిగ్ హార్న్స్ వికాస కృత్యాలు. ఒక వికాస కృత్యం జీవితంలో సుమారు ఒక నిర్దిష్ట కాలంలో తలెత్తుతుంది; అది మూడు మూలాల నుంచి వస్తుంది: **శారీరక పరిపక్వత** (నడవడం నేర్చుకోవడం), **సమాజపు సాంస్కృతిక ఒత్తిడి** (చదవడం నేర్చుకోవడం, బాధ్యతాయుత పౌరుడిలా ప్రవర్తించడం), **వ్యక్తి సొంత విలువలు, ఆకాంక్షలు** (వృత్తి ఎంపిక).

కాలం	వయస్సు	కృత్యాలకు ఉదాహరణలు
శైశవం, పూర్వ బాల్యం	0-6	నడవడం, ఘన ఆహారం తీసుకోవడం, మాట్లాడటం, మలమూత్ర విసర్జన నియంత్రణ, లింగ భేదాలు తెలుసుకోవడం, మంచి చెడుల తేడా తెలుసుకోవడం
మధ్య బాల్యం	6-12	ఆటలకు శారీరక నైపుణ్యాలు, సహచరులతో కలిసిమెలిసి ఉండటం, చదవడం, రాయడం, అంకగణితం, అంతరాత్మ, విలువలు, వ్యక్తిగత స్వాతంత్ర్యం

కాలం	వయస్సు	కృత్యాలకు ఉదాహరణలు
కొమార దశ	13-18	రెండు లింగాల సహచరులతో పరిణతి గల సంబంధాలు, తన శరీరాన్ని అంగీకరించడం, తల్లిదండ్రుల నుంచి ఉద్వేగ స్వాతంత్ర్యం, వృత్తికి, వివాహానికి సన్నద్ధత, సామాజిక బాధ్యతాయుత ప్రవర్తన, విలువల సమితి
పూర్వ వయోజన దశ	19-30	భాగస్వామి ఎంపిక, కుటుంబం ప్రారంభం, పిల్లల పెంపకం, ఇంటి నిర్వహణ, ఉద్యోగం ప్రారంభం, పౌర బాధ్యత
మధ్య వయస్సు	30-60	వయోజన పౌర, సామాజిక బాధ్యత, టీనేజర్లు వయోజనులు కావడానికి సహాయం, సంతృప్తికర వృత్తి, శారీరక మార్పులకు, వృద్ధులైన తల్లిదండ్రులకు సర్దుబాటు
ఉత్తర పరిపక్వత	60+	తగ్గుతున్న బలం, ఆరోగ్యానికి సర్దుబాటు, పదవీ విరమణ, తగ్గిన ఆదాయం, జీవిత భాగస్వామి మరణం, తన వయసు వారితో కలవడం, సంతృప్తికర నివాస ఏర్పాటు

ఉపయోగం: శరీరం సిద్ధంగా ఉండి, సమాజం ఆ కృత్యాన్ని ఆశిస్తూ, వ్యక్తి దాన్ని కోరుకునే బోధనకు అనువైన క్షణంలో బోధన, మంత్రణం అత్యంత ప్రభావవంతంగా ఉంటాయి.

7. అనుబంధ సిద్ధాంతం

- **బొల్బీ (ఇథాలజీ దృక్పథం):** అనుబంధం అనేది భద్రత కోసం శిశువును సంరక్షకుడికి దగ్గరగా ఉంచే సహజసిద్ధమైన, పరిణామంలో ఏర్పడిన వ్యవస్థ. భావనలు: **ఏకాశ్రయత (monotropy)** (ఒక ప్రధాన అనుబంధ వ్యక్తి), మొదటి రెండు నుంచి మూడు సంవత్సరాల్లో ఒక **సున్నిత దశ, అంతర్గత కార్య నమూనా (internal working model)** (తర్వాతి సంబంధాలను నడిపించే, తన గురించి, ఇతరుల గురించి పిల్లవాడి మానసిక చిత్రం).
- **బొల్బీ దశలు: పూర్వ అనుబంధం (pre-attachment)** (జననం నుంచి సుమారు 6 వారాలు), **ఏర్పడుతున్న అనుబంధం (attachment in the making)** (6 వారాల నుంచి 6-8 నెలలు), **స్పష్టమైన అనుబంధం (clear-cut attachment)** (6-8 నెలల నుంచి సుమారు 18-24 నెలలు: **అపరిచితుల ఆందోళన (stranger anxiety)**, **ఎడబాటు ఆందోళన (separation anxiety)** కనిపిస్తాయి), **పరస్పర సంబంధం ఏర్పడటం (formation of a reciprocal relationship)** (సుమారు 18-24 నెలల నుంచి).
- **44 బాల దొంగలు (1944):** బొల్బీ అధ్యయనం చేసిన 44 మంది యువ దొంగల్లో 14 మంది **వాత్సల్యరహిత మనోవైకల్యం (affectionless psychopathy)** (అపరాధ భావం లేదా ఇతరుల పట్ల శ్రద్ధ లేకపోవడం) చూపించారు, ఆ 14 మందిలో 12 మంది చిన్నతనంలో తల్లుల నుంచి దీర్ఘకాలం ఎడబాటుకు గురయ్యారు; అదే క్లినిక్‌కు వచ్చే నేరప్రవృత్తి లేని 44 మంది పిల్లల్లో 2 మందికే అలాంటి ఎడబాటు ఉంది. అందుకే బాల నేరస్థులతో పనిలో ఈ అంశం ముఖ్యం.
- **ఎయిన్స్‌వర్త్ అపరిచిత పరిస్థితి:** 12 నుంచి 18 నెలల పిల్లవాడు, తల్లి, ఒక అపరిచితుడు ఒక కొత్త గదిలో ఎడబాటు, పునఃకలయికలతో కూడిన **ఎనిమిది చిన్న ఘట్టాలు** (ఒక్కొక్కటి సుమారు 3 నిమిషాలు) దాటుతారు. పరిశీలించేవి: అన్వేషించే సుముఖత, అపరిచితుల ఆందోళన, ఎడబాటు బాధ, **పునఃకలయిక సమయంలో ప్రవర్తన**.

రకం	ఎడబాటు సమయంలో	పునఃకలయికలో	సంరక్షకుడి శైలి
సురక్షిత (B, సుమారు 60-70%)	కొంత బాధ	ఓదార్పు కోరుతుంది, త్వరగా కుదురుకుంటుంది	సున్నితం, స్పందించే తత్వం
అసురక్షిత-తప్పించుకునే (A)	కొద్దిపాటి బాధ	తల్లిని పట్టించుకోదు లేదా తప్పించుకుంటుంది	దూరంగా ఉండే, తిరస్కరించే
అసురక్షిత-ప్రతిఘటించే / ద్వైధీభావ (C)	చాలా కలత	స్వర్గము కోరుతుంది, ప్రతిఘటిస్తుంది (కోపం)	నిలకడ లేని
అవ్యవస్థీకృత (D)	గందరగోళం	దిగ్భ్రాంతి, పరస్పర విరుద్ధ ప్రవర్తన	భయపెట్టే లేదా వేధింపు, నిర్లక్ష్యం

- **హార్లో కోతులు:** తీగ తల్లి పాలు ఇచ్చినా పిల్ల కోతులు ఎక్కువ సమయం గుడ్డ తల్లినే అంటిపెట్టుకున్నాయి, భయపడినప్పుడు దాని దగ్గరకే పరిగెత్తాయి. ఇది అనుబంధానికి "ఆహారం కోసం ప్రేమ (cupboard love)" వివరణను తీరస్కరించింది. పూర్తి ఏకాంతంలో పెరిగిన కోతులు తర్వాత భయం, దూకుడు, సరిలేని సంతాన పోషణ చూపించాయి.
- **రుడాల్ఫ్ షాఫర్, పెగ్గి ఎమర్సన్ (Rudolph Schaffer, Peggy Emerson) (గ్లాస్టో, 1964):** శిశువులు ఎక్కువగా ఆహారం పెట్టే వ్యక్తితో కాకుండా ఎక్కువగా స్పందించే వ్యక్తితో బలంగా అనుబంధం ఏర్పరచుకుంటారు, చాలామంది **బహుళ అనుబంధాలు** ఏర్పరచుకుంటారు.

8. నాలుగు దశల సిద్ధాంతాల ఒక పేజీ పోలిక

సుమారు వయస్సు	పియాజే (సంజ్ఞానాత్మక)	ఎరిక్సన్ (మనోసామాజిక)	కోల్బర్గ్ (నైతిక)
0-1½	ఇంద్రియ చాలక (0-2)	నమ్మకం - అపనమ్మకం	—
1½-3	ఇంద్రియ చాలక దశ ముగింపు; పూర్వ ప్రచాలక (2-7) ప్రారంభం	స్వయంప్రతిపత్తి - సిగ్గు, సందేహం	—
3-6	పూర్వ ప్రచాలక	చోరవ - అపరాధ భావం	సంప్రదాయ పూర్వ (సుమారు 9 వరకు): శిక్ష, తర్వాత మార్పిడి
6-12	మూర్త ప్రచాలక (7-11)	శ్రమశీలత - న్యూనతా భావం	సంప్రదాయ పూర్వ నుంచి సంప్రదాయ స్థాయికి
12-18	అమూర్త ప్రచాలక (11+)	గుర్తింపు - పాత్ర గందరగోళం	సంప్రదాయ: మంచి అబ్బాయి/మంచి అమ్మాయి, శాంతిభద్రతలు
18-40	అమూర్త ప్రచాలక	సాన్నిహిత్యం - ఏకాకితనం	సంప్రదాయ; కొద్దిమంది సంప్రదాయానంతర
40-65	—	ఉత్పాదకత - స్తబ్ధత	సంప్రదాయానంతర (కొద్దిమంది): సామాజిక ఒప్పందం, సార్వత్రిక సూత్రాలు
65+	—	అహం సమగ్రత - నిరాశ	—

వైగాట్స్కీ (Vygotsky) నిర్దిష్ట వయో దశలు ఇవ్వలేదు: వికాసం సామాజిక పరస్పర చర్య, సంస్కృతి నుంచి వస్తుంది; అధిక జ్ఞానం గల వ్యక్తి అందించే **పరంజా (scaffolding)**తో **సన్నిహిత వికాస మండలం (zone of proximal development)** ద్వారా అభ్యసనం వికాసాన్ని ముందుకు నడిపిస్తుంది; భాషణం సామాజిక భాషణం నుంచి **స్వగత భాషణానికి**, అక్కడి నుంచి **అంతర్గత భాషణానికి (inner speech)** మారుతుంది.

సిద్ధాంతకర్త	దశల సంఖ్య	చోదక శక్తి	వ్యాప్తి
పియాజే	4	పిల్లవాడి సొంత కృత్యం, సమతుల్యీకరణ	కొమారం వరకు
వైగాట్స్కీ	నిర్దిష్టమైనవి లేవు	సామాజిక పరస్పర చర్య, సంస్కృతి, భాష	బాల్యమంతా
కోల్బర్గ్	3 స్థాయిలు, 6 దశలు	సంజ్ఞానాత్మక పెరుగుదల, నైతిక సంఘర్షణ	బాల్యం నుంచి వయోజన దశ వరకు
ఎరిక్సన్	8	ప్రతి దశలో మనోసామాజిక సంక్షోభం	జీవితమంతా

తరచూ చేసే పొరపాట్లు

✗ "దృశ్యరూపం అంటే జన్మనిర్మాణం." ✓ అది **జన్మరూపం**; **దృశ్యరూపం** కనిపించే లక్షణం (జన్మవులు + పరిసరాలు).

X "ద్వియాండజ కవలలు తమ జన్మపులన్నింటినీ పంచుకుంటారు." ✓ **ఏకాండజ (MZ)** కవలలు సుమారు 100%; **ద్వియాండజ (DZ)** సుమారు 50%.

X "ఒక వ్యక్తి ఐక్యంలో ఎంత జన్మపరమైనదో అనువంశికతా సూచి చెబుతుంది." ✓ అది **సమూహంలోని తేడాలను** వర్ణిస్తుంది, ఒక వ్యక్తిని కాదు.

X "అపరిచిత పరిస్థితిని బొల్బీ రూపొందించారు." ✓ **ఎయిన్స్వర్త్** రూపొందించారు; **బొల్బీ** అనుబంధ సిద్ధాంతాన్ని ఇచ్చారు.

X "అనుబంధం ఆహారం నుంచి వస్తుందని హార్లో చూపించారు." ✓ అది **స్పర్శ సౌఖ్యం** (గుడ్డ తల్లి) నుంచి వస్తుందని చూపించారు.

X "ముద్రణను హార్లో అధ్యయనం చేశారు." ✓ ముద్రణ = **లోరెంజ్** (బాతు పిల్లలు); హార్లో = రీసన్ కోతులు.

X "వికాస కృత్యాలను ఎరిక్సన్ ప్రతిపాదించారు." ✓ **హవిగ్హర్న్స్** (1948); ఎరిక్సన్ **మనోసామాజిక సంక్షోభాలను** ఇచ్చారు.

X "ఉత్పాదకత - స్తబ్ధత వృద్ధాప్యానికి చెందినది." ✓ అది **మధ్య వయోజన దశ**; వృద్ధాప్యం **అహం సమగ్రత - నిరాశ**.

X "వైగాట్స్కీ నాలుగు దశలు ఇచ్చారు." ✓ నాలుగు దశలు ఇచ్చింది **పియాజే**; వైగాట్స్కీ **నిర్దిష్ట దశలు ఇవ్వలేదు** (జెడ్పీడి (ZPD), పరంజా).

X "కీలక దశ, సున్నిత దశ ఒకటే." ✓ **కీలక** దశ కచ్చితమైన కాల వ్యవధి; **సున్నిత** దశ అత్యుత్తమ సమయం, కానీ తర్వాత నేర్చుకోవడం కూడా సాధ్యమే.

త్వరిత పునశ్చరణ

- జన్మరూపం = జన్మపులు; దృశ్యరూపం = జన్మపులు + పరిసరాలు, కనిపించే లక్షణం.
- ఎంజెడ్ కవలలు సుమారు 100% జన్మపులు పంచుకుంటారు, డీజెడ్ సుమారు 50%; కవలల, విడిగా పెరిగిన కవలల, దత్తత అధ్యయనాలు ప్రకృతి, పోషణలను వేరు చేస్తాయి.
- జీవితకాల దృక్పథం: బాలైస్; జీవితాంతం, బహుదిశాత్మకం, నమ్మం, సందర్భోచితం.
- జనన పూర్వ దశ: బీజ 0-2 వారాలు, పిండ 2-8 వారాలు (అత్యంత సున్నితం), భ్రూణ 9 వారాల నుంచి జననం వరకు.
- వృద్ధాప్యం: ద్రవ ప్రజ్ఞ తగ్గుతుంది, స్పటిక ప్రజ్ఞ నిలుస్తుంది; కుబ్లర్-రాస్: తిరస్కారం, కోపం, బేరసారం, కుంగుబాటు, అంగీకారం.
- కీలక దశ: లోరెంజ్ ముద్రణ; హ్యూబెల్, వీజెల్ పిల్లి పిల్లలు; జీనీ, భాష.
- హవిగ్హర్న్స్ (1948): వికాస కృత్యాలు, ఆరు కాలాలు, బోధనకు అనువైన క్షణం.
- బొల్బీ: అనుబంధ సిద్ధాంతం, ఏకాశ్రయత, అంతర్గత కార్య నమూనా, 44 బాల దొంగలు (1944).
- ఎయిన్స్వర్త్: అపరిచిత పరిస్థితి; సురక్షిత, తప్పించుకునే, ప్రతిఘటించే; అవ్యవస్థీకృత (మెయిన్, సాలమన్).
- హార్లో: తీగ తల్లి కంటే గుడ్డ తల్లి = స్పర్శ సౌఖ్యం.